



Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 6 Sayı: 25 Volume: 6 Issue: 25

-Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU Armağanı-

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

“ARKEOLOJİ” VE “SANAT TARİHİ” BİLİMLERİNİN KURUMSAL VE KURAMSAL BİRLİKTELİĞİ ÜZERİNE

Birol CAN*

Mehmet IŞIKLI**

Öz

Akademik açıdan ülkemiz üniversitelerinde 20. yüzyılın ortalarında yer bulmaya başlayan *Arkeoloji* ve *Sanat Tarihi*, disiplinler arası ortak çalışmalar açısından en örnek sosyal bilimlerdir. Oluşum ve gelişimleri açısından oldukça yakın bir tarihsel geçmişe sahip olan her iki bilim dalı, gerek amaç olarak gerekse uygulamada hemen hemen aynı teknik ve yöntemleri kullanır. Bu yazıda, *Arkeoloji* ve *Sanat Tarihi* bilim dallarının birlikteliği; hedefleri, ilgi odakları, bilimsel çalışma yöntemleri, bakış açıları, bilime ve topluma katkıları gibi ortak noktaları açısından analiz edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arkeoloji, Sanat Tarihi, Disiplinler arası.

Abstract

Since the middle of the 20th century, the academic disciplines of Archaeology and Art History have played an important role in the universities of our country, especially from the perspective of setting a good example in terms of common field work. From this viewpoint, it can be seen that these two disciplines intersect in several ways by way of purpose, and in terms of scope and method. Also they share similar historical background by way of formation and developmental processes, and use similar methodology and techniques in practice. In this essay these points of intersection will be analyzed in terms of theory and application.

Keywords: Archaeology, Art History, Interdisciplinary.

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Erzurum, birolcan11@gmail.com

** Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı Başkanı, Erzurum, mehmet.isikli@gmail.com

Giriş

Birbirlerine yardımcı ve tamamlayıcı alanlar olarak tanımlanan bilim dalları ve aralarındaki işbirliği, *disiplinler arası* tanımlamasıyla ifade edilmektedir. Son yıllarda, özellikle sosyal bilimler arasında giderek yaygınlaşan disiplinler arası çalışmalar dikkat çekmektedir. Bilhassa bilim dünyasında anabilim dallarının çeşitlenerek artması ve yeni alt bilim kollarının ortaya çıkışı, nitelikli disiplinler arası çalışmaların ortaya çıkmasında itici bir faktör olmuştur. Bu tür bilim dalları amaç, kapsam ve yöntem açısından önemli kesişme noktalarına sahiptirler.

Geçtiğimiz yüzyılın ortalarında ülkemiz üniversitelerinde akademik anlamda yer edinmeye başlayan *Arkeoloji* ve *Sanat Tarihi* bilimleri; buna verilebilecek en iyi örneklerdendir. Amaç, kapsam ve yöntem dışında gelişim tarihi açısından bakıldığında da, söz konusu iki bilim dalının çok daha fazla ortak noktaya sahip olduğu görülecektir. Bu yazıda, *Arkeoloji* ve *Sanat Tarihi* bilim dallarının birlikteliği; hedefleri, ilgi odakları, bilimsel çalışma yöntemleri, bakış açıları, bilime ve topluma katkıları gibi ortak noktaları açısından analiz edilmeye çalışılacaktır.

Arkeoloji ve Sanat Tarihi, Nedir? Ne Değildir? Ortak Geçmiş

Arkeoloji ve *Sanat Tarihi* bilimleri ile ilgili en temel kaynaklarda bile tanımlama ve açıklamaların farklılığı ve çeşitliliği dikkati çeker. En temel ansiklopedik tanımlamalar bile özünde aynı şeyi ifade etmeye çalışsa da bazen çelişkiler barındırmaktadır.

Yunanca kökenli "*archaios*" ve "*logos*" kelimelerinden türeyen Arkeoloji (sözcük anlamı: eskinin bilimi)¹, insanlık tarihine ait her türlü uygarlık ve kültür izini kendi bilimsel ilkeleri ve yöntemleriyle araştıran, çeşitli alt bilim alanlarının katkısıyla analiz eden, yorumlayan ve sonuç olarak bilimsel bilgi haline getiren bir bilim dalıdır. Arkeolojinin keşif sürecinden geçerek bilimsel bilgi haline gelen her türlü veri, aynı zamanda başta Sanat Tarihi ve Tarih olmak üzere diğer bilimlerin hizmetine sunulmuş olur. Arkeolog, sistematik hale gelmiş bu çalışmaların dışında, toplumun kültür bilincinin oluşmasında da sorumluluk taşır. Kültürel mirasın bilimsel çalışma sürecinin yanı sıra, yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılmasında da aracı rolü üstlenir. Çalışma alanını ilgilendiren her konuyu milliyet, sınır, dönem ve kültür ayırmaksızın objektif bakış açısıyla sahiplenir. Bu anlamda arkeolog, ortak insani değerler ve bilimci kimliği gereği "kan" milliyetçisi değil "toprak" milliyetçisidir.

Sanat Tarihi için en temel tanımlardan biri Türkiye'de bu alanın gelişmesinde önemli katkılar sağlayan, duayen hoca Semavi Eyice'ye aittir. Eyice, Sanat Tarihi'ni "*Kültür mirası olarak adlandırılan eski eserlerin, tanıtılması ve öğretilmesi ile uğraşan bilim dalı*"² olarak tanımlar. Son dönem araştırmacılarının "*Sanat Tarihi, bir sanat eserinin, sanatçının ve o sanat eseriyle ilişkili öteki bilgilerin incelenmesi diye tanımlanabilir*"³ ve "*Sanat Tarihi: Sanatın tarihsel evrimini inceleyen bir akademik disiplindir*"⁴ şeklindeki öz tanımları da aynı derecede aydınlatıcıdır.

Arkeoloji ve Sanat Tarihi bilimlerinin çok sayıdaki ortak paydalarından biri de bu alanların oluşum ve gelişim serüvenlerine bakıldığında görülebilir. Geçmişe sempati, Roma ile başlasa da temelleri 15. yüzyıl Avrupa'sında atılan Rönesans hümanizmi, akademik anlamda olmasa da, eski kültür ve uygarlıklara olan ilgi, yönelim ve öykünmenin tetikleyicisi olmuştur. Özellikle 18. yüzyılda, antika meraklısı Avrupalı aristokratlar, şöhret peşinde koşan yüksek rütbeli siyasiler ve genellikle bunlara hizmet eden seyyahların eski uygarlıklardan kalan eserleri toplaması, daha çok prestij ve hobi amaçlıdır. Henüz bilimsel yöntemlerden bahsedilemeyeceği bu dönemin kültür yağması şeklindeki eser toplama faaliyetleriyle zengin koleksiyonlar oluşmuştur. Burada amaç, *kıymetli* ve *estetik* yönü ön planda olan eserleri ele geçirmektir. Görülüyor ki, bu ilk adımlar, eserlerin bilimsel değil, sanatsal değerlerine yöneliktir. Bu aşamada pek çok bilimsel bilgi yok edilmiş olsa da, artistik değerlere ilgi *Sanat Tarihi*'nin, eski

¹ "Arkeoloji" kelimesini ilk kullanan, Roma tarihini anlattığı eserine "*Rhomaïke Archaiologia*" adını veren Halikarnassos'lu Dionysios'tur (MÖ. 60-MS. 7): Tırpan 2003, 4.

² Eyice 2003a, 1.

³ Alakuş 2005, 37.

⁴ Gögebakan 2011, 88.

kültür ve uygarlıklara yönelik de *Arkeoloji*'nin zamanla bilimsel kimliğe dönüşmesini sağlamıştır.

Bu dönüşümün en önemli aktörü şüphesiz Johann Joachim Winckelmann'dır (1717-1768). Hem bilimsel arkeolojinin kurucusu⁵ hem de sistematik sanat tarihinin kurucusu⁶ olarak kabul edilen Winckelmann'ın 1764'de yayınladığı *Geschichte der Kunst des Altertums* (History of Ancient Art)⁷ adlı eseri önemli bir yere sahiptir.

Ülkemizde ilk arkeolojik kazılar 1871 yılında Troia'daki kazılar ile başlar. Ardından, özellikle batı Anadolu'da yabancı heyetlerce başlatılan kazılar takip eder. Bilimsel disiplinin, kazı tekniklerinin ve kültür bilincinin tam olarak oturmadığı bu yıllar, aynı zamanda tarihi eserlerin yağmalandığı ve eserlerin Avrupa'ya taşındığı bir dönem olarak anılır. Geç de olsa yaşadığımız topraklarda da kültür bilincinin oluşması ve kanunlarla tanınması, buna bağlı olarak da her iki bilim dalının aynı ivmeyle yükselişi, 1881 tarihinde Müze-i Humayun Müdürü Umumisi olan Osman Hamdi Bey'in hem Arkeolog, hem Sanat Tarihçi hem Müzeci hem de Sanatçı kimliğine borçludur. 1882 yılında kendisinin kişisel gayretleriyle Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane'nin (sonraki adıyla Güzel Sanatlar Akademisi) açılması, Türk modern sanatının ve dolayısıyla Sanat Tarihi'nin oluşumunda bir başlangıç noktası, temel taşı niteliği taşır⁸. Bu kurumun eğitim kadrosu içinde yer alan Tarih-i Sanat Muallimi Aristoklis Efendi ile birlikte, şeklen de olsa ilk kez Sanat Tarihi dersleri eğitim programı içinde yer alır⁹. Fransız arkeolog ve filolog Salomon Reinach'ın, Ecole du Louvre'de 1902 yılından itibaren verdiği sanat tarihi seminerlerini kapsayan ve 1904'de "Apollo" adıyla yayınladığı kitap, Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane'deki Sanat Tarihi ders planının temelini oluşturur¹⁰. Bu eseri "*Apolo, Tarih-i Umumi-i Sinaat*" adıyla 1914'de Türk dilinde yayınlayan, 1908'den itibaren Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane'de -antik çağ uygarlıkları ağırlıklı olarak- Sanat Tarihi dersleri veren, Osman Hamdi Bey'in damadı Mehmet Vahit Bey, çağdaş sanat tarihi eğitiminin ilk uygulayıcısıdır¹¹. Bu ilk Sanat Tarihi eğitim programı, bu yazının "*Kapsam*" başlığı altında irdelediğimiz biçimde taş çağına kadar dayandırılır. Aynı dönemin önemli bir diğer temsilcisi olan, "Mübeccel Hazine" adlı yapıtın yazarı, ressam, koleksiyoner ve müzeci Hüseyin Zekai Paşa ve hemen ardından gelen Celal Esad Arseven Türk Sanat Tarihçiliği'nin öncüleri kabul edilirler¹².

Sosyal Bilimler ve özellikle de Tarih, Arkeoloji ve Müzecilik, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim ve kültür politikalarında önemli yer tutar. Bunda da, ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün ve dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip'in yadsınamayacak katkıları vardır¹³. 1931 yılında Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti'nin (sonraki adıyla Türk Tarih Kurumu) kuruluşu hem Tarih, hem Arkeoloji, hem de Sanat Tarihi için dönüm noktasıdır. Hemen ardından, Ekrem Akurgal, Sedat Alp, Remzi Oğuz Arık, Bekir Sıtkı Baykal, Halet Çambel, Halil Demircioğlu, Rüstem Duyuran, Jale İnan, Afet İnan, Arif Müfid Mansel, Samim Sinanoğlu, Suat Sinanoğlu, Burhan Toprak gibi isimlerin, Tarih, Arkeoloji, Sanat Tarihi gibi alanlarda yetişmeleri için Avrupa'ya gönderilmesi de bizzat Atatürk'ün düşüncesidir. Kendilerine verilen fırsatı iyi değerlendiren, Cumhuriyet döneminin bu ilk kuşak bilimcileri, bu bilim dallarına Türkiye'de akademik kimliği kazandıranlar olmuşlardır. 1934 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve 1936 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi bünyelerinde kurulan Arkeoloji bölümleri, Türk Arkeolojisinin akademik gelişim sürecinde başlangıç kabul edilir¹⁴. Aynı şekilde, ilk olarak 1943/1944'de İstanbul Üniversitesi

⁵ Boorstin 1983, 584.

⁶ Robinson 1995, 240.

⁷ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/644941/Johann-Winckelmann>

⁸ Başar Akkaya 2003, 2.

⁹ Altuner 2007, 158.

¹⁰ Naipoğlu, S.: <http://www.osmanhamdibey.gov.tr/belge/1-90734/sanayi-i-nefisede-sanat-tarihi-egitimi-ve-mehmet-vahit.html>

¹¹ Altuner 2007, 158.

¹² Eyice 1978, 4.

¹³ Akçaoğlu 2005, 27.

¹⁴ Can-Işıklı 2007, XVII.

Edebiyat Fakültesi bünyesinde, Ernst Diez ve Oktay Aslanapa tarafından kurulan Sanat Tarihi kürsüsüyle başlayan akademik yapılanma süreci günümüze kadar güçlenerek devam etmiştir¹⁵. Bu aşamada, aynı kurumda çalışmaya başlayan Semavi Eyice'nin "19. yüzyılda moda olan 'şekil analizine bağlı sanat tarihçiliği anlayışına karşı çıkararak kültür tarihi içinde sanat tarihini değerlendirmesi" metodolojik açıdan önemli bir girişimdir¹⁶.

Kültürel Miras ve Toplum Bilinci Üzerine: Amaçları Bakımından Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bilimleri

"Geriye dönünce ne kadar uzağa bakabiliyorsanız, ileriye bakınca da muhtemelen o kadar uzağı görürsünüz". Winston Churchill'e ait olan bu söz, Arkeoloji biliminin amacını da özetler niteliktedir. Her ne kadar kısaca "eskinin bilimi" veya "kazı bilimi" olarak tanımlansa da, Arkeoloji sadece kazı yapmaktan ve eski eserleri toplamaktan ibaret bir bilim dalı değildir. Arkeoloji'de ve arkeologlarda kazılarla ortaya çıkan her türlü maddi kültür kalıntısından hareketle onu yaratan insanı her yönüyle bize anlatma gayreti olduğunu görmekteyiz. Arkeolog, somut veriler ışığında kültürel sürekliliğin izini sürer. Bu anlamda, Arkeoloji somut verileri objektif değerlendirmeyeyle -doğruyu değil gerçeği arayarak- bilimsel bilgiye dönüştürmekle kalmaz, geçmişte yaşamış insanın düşüncelerini, kaygılarını, mücadelelerini ve ürünlerini günümüz insanına tanıtmayı da amaçlar.

Sanat Tarihi, ise geçmişin sanat eserleri üzerinde düşünmemizi sağlayarak, günümüz ve gelecekteki eserler ile ilgili bakış açımıza yön verir¹⁷. Sanat tarihçisi, eski medeniyetlerden kalmış taşınabilir veya taşınamaz hatıraları doğrudan doğruya değerlendirip, tarih ve kültür tarihi içindeki yerlerine yerleştirmekle uğraşır¹⁸.

Ortak bir geçmişe ve ortaya çıkış hikâyesine sahip Sanat Tarihi ve Arkeoloji bilim dalları görüldüğü gibi amaçları bakımından analiz edildiğinde, önemli kesişme ve ayrılma noktalarına sahiptir. Bilindiği gibi hem Sanat Tarihi'nin hem de Arkeoloji'nin ortak temel amacı; insanın ortaya koyduğu her türlü eseri kendi özgün bakış açılarıyla irdeleyerek ona ait kültürel/tarihsel/sanatsal bir geçmiş oluşturabilmektir. Neticede, her iki bilim dalı için de ortak nokta insan elinden çıkmış her türlü kültürel materyaldir. Eyice, şu ifadeyle her iki bilim dalının iç içeliğini en doğru şekilde dile getirir: "Her ikisi de (Sanat Tarihi ve Arkeoloji) geçmiş insanların bıraktıkları maddi kültür hatıralarının ve günlük yaşantıda kullanılan yapı ve eşyanın incelenmesi ile uğraşan bu iki bilim dalı birbirine o kadar bağlı ve birbirine o kadar girifttir ki bunları ayırmak ve bunları ayrı ayrı şeyler olarak görmek yanlış olur"¹⁹.

Bununla birlikte, konuyu ele alış şekli ve özellikle de bakış açıları açısından her iki bilim dalının farklı amaçlar taşıdığı tartışmasıdır. Amaç farklılığını, Başaran "Arkeoloji, insan elinden çıkma her türlü ürünü estetik yönden ve sanat açısından bir ayrıma sokmadan -sanat değeriyile uğraşmadan- kendine konu olarak seçmesine karşın, Sanat Tarihi bu ayrıcalığı ön plana almakta ve eserlerin özellikle sanat değerleri ile ilgilenmektedir"²⁰ ifadesiyle açıklar. Benzer bir ifadeyi Uçankuş da kullanır²¹. Esasen, "sanatsal/estetik değer" her iki bilim dalının da kesiştiği noktalardan biridir. Gerek Sanat Tarihi gerekse Arkeoloji kendine malzeme kabul ettiği materyal grubunda sanatsal ve estetik değerleri de dikkate almaktadır. Buna rağmen, Gögebakan'ın "Sanat tarihinin görevi, yalnızca geçmiş uygarlıkların sanat eserlerindeki 'Güzellik'leri arayıp bulmak değil; bu eserler arasında toplumsal, tarihsel değerler yansıtan karakterleri saptamaktır"²² ifadesinde belirttiği gibi, Sanat Tarihi'ni sadece estetik değerlendirmeye sınırlamak da doğru olmaz. Bu konuyla ilişkili olarak, Uçankuş'un "Çok yakın zamana kadar arkeoloji, sanat tarihinin bir dalı olarak, geçmiş yaşamın diğer

¹⁵ Başar Akkaya 2003, 8.

¹⁶ Altuner 2007, 161.

¹⁷ Gögebakan 2011, 89.

¹⁸ Eyice 2003b, 1.

¹⁹ Eyice 1978, 4.

²⁰ Başaran 1998, 3-4.

²¹ Uçankuş 2000, 8.

²² Gögebakan 2011, 88.

yönleri göz ardı edilerek öğretiliyordu"²³ ifadesi, Arkeoloji'nin bilimsel hüviyet kazanmadan önce, eserlere bakış açısında büyük ölçüde antika, güzel, ilginç, estetik, değerli, nadide gibi kriterlerin etkin olduğunu bize göstermektedir.

Konu Birliği ve Kronolojik Süreklilik/Ayrım Üzerine: Kapsamları Bakımından Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bilimleri

Arkeoloji ve Sanat Tarihi bilimlerinin kesişme ve ayrışma noktalarıyla ilgili belki de en çok tartışmaya açık alan, kapsamlarıdır.

Childe, Arkeoloji'nin kapsamıyla ilgili olarak "...insana dair görülebilir maddesel izler ve somut sonuçlar..."²⁴ ifadesini kullanır. Aynı şekilde, Arsebük de, Arkeoloji'nin hammaddesi konusunda "...insan tarafından oluşturulan veya insan tarafından şu veya bu amaçla kullanılan nesnelere..."²⁵ ve "Amaç eski insanların yaşayışına ışık tutabilmek olduğuna göre, arkeologlar tek veya nadide eserlerle değil günlük hayatta kullanılan 'harc-ı alem' türdeki bulgularla ilgilidirler"²⁶ ifadelerini kullanır. Özdoğan, kendi Arkeoloji tanımını "geçmişte yaşamış insan topluluklarını, kültürlerini, toplumsal düzenlerini, siyasi münasebetlerini, günümüze kadar gelen maddi kültür kalıntıları ile inceleyen ve yorumlayan bilim dalı"²⁷ şeklinde yaparken de yine aynı "maddi kültür kalıntıları" ifadesini kullanır. Başaran da, Arkeoloji'yi "Eski kültür ve uygarlıkları onlardan kalan maddi kalıntıları açısından inceleyen..." diye sıfatlar ve "Maddi kalıntılar terimiyle insan elinden çıkan, insan düşüncesinin ürünü olan yerler, alet ve malzeme ile ev eşyaları, sanat yapıtları kastedilir" diye tamamlar²⁸. Dolayısıyla, arkeoloji bilimi için asıl öncelikli olan bir verinin estetik değeri ve sanatsal niteliği değildir. Braidwood, arkeolojinin konusunu oluşturan buluntu ve kalıntılarla ilgili olarak "...Çoğunlukla bu eserlerden pek azı seyredilmeye değerli güzelliktedir, oysa her birinin anlatacak bir öyküsü vardır"²⁹ der. Bu durumda Arkeoloji'nin amacı da tarih dedektifliği yaparak bu öykülere ulaşmaktır.

Ülkemiz üniversitelerinde verilen Arkeoloji ve Sanat Tarihi eğitimlerinde kronolojik sınırlar çok net ifade edilmese de kabaca çizilmiştir. Buna göre insanın ilk ortaya çıktığı andan Roma Uygarlığı'nın son dönemlerine değin olan geniş zaman dilimini arkeologlar incelerken, Geç Antik Çağ (Roma İmparatorluğu Sonu - Bizans Dönemi başları) olarak tanımlanan süreçten sonrası Sanat Tarihçilerinin ilgi alanı olarak kabul edilir. Bu ayrımı, Başaran "Sanat Tarihi'nin başlama noktası kabul edilen Bizans Çağı, Arkeoloji için bir bitim noktasıdır" ifadesiyle net biçimde vurgular³⁰. Hatta, zaman zaman arkeologların geç antik çağ sonrası yapıtlarla ilgilenmesi veya bir sanat tarihçinin daha erken dönemlerle ilgili çalışmaları yadırganır. Halbuki, prehistorik dönem mağara resimleri, milattan önceki yıllara ait süs eşyaları ya da Roma dönemi mozaikleri ile, sanat tarihçiler de ilgilenmelidir. Gögebakan'ın "Sanat tarihçiler ilk çağlardan başlayarak modern sanatı da içine alan bir dönemi kapsayacak şekilde çalışma yaparlar"³¹ tespiti, Sanat Tarihi'nin kapsama aralığının kronolojik olarak Arkeoloji'den daha geniş olduğunu gösterir. Aynı şekilde, arkeologların da, kültürel süreklilik bağlamında özellikle Bizans mimarisi, nümizmatikliği vb. konularda çalışması gereklidir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nün web sitesindeki "Genel Bilgiler" başlığı altında sunulan tanıtım metninde "...tarih öncesi çağlardan günümüze kadar insan elinden çıkan kültür, sanat eserleri ve çevreleri incelenir" ifadesine ve devamında "Roma Çağı sonlarından günümüze kadar, çeşitli devirler halinde sanat eserleri, üsluplar ve kültür çevreleri, kendi yöntemi ile incelenir" ifadesine yer verilerek, hem ideal hem de geleneksel kapsam tanımları aynı metin içinde sunulmuştur³². Konuyla ilgili olarak Uçankuş'un "Genel olarak arkeolojinin Roma Çağı sonunda bittiği, sanat tarihinin Bizans Çağı'yla

²³ Uçankuş 2000, 4.

²⁴ Braidwood 1995, 2.

²⁵ Arsebük 1983, 66.

²⁶ Arsebük 1983, 74.

²⁷ Özdoğan 2011, 23

²⁸ Başaran 1998, 1.

²⁹ Braidwood 1995, 3.

³⁰ Başaran 1998, 3.

³¹ Gögebakan 2011, 89.

³² http://www.istanbul.edu.tr/edebiyat/bolum_sayfasi/sanat_tarihi_bolumu.htm#genel_bilgiler

başladığı kabul edilir. Ama son yıllarda bazı sanat tarihçilerin Anadolu'da Bizans, Selçuklu ve Osmanlı yerleşmeleriyle, bazı önemli sanat eserleri üzerinde bilimsel kazı çalışmaları yaptığını ve Bizans-Selçuklu Arkeolojisi'nden söz edildiğini görürüz"³³ ifadesi de söz konusu iç içeliği vurgular. Turani'nin kaleme aldığı iki ciltlik *Sanat Tarihi Ansiklopedisi*'nin Buzul Çağı sanatından XX. Yüzyıl sanatına, Amerika, Afrika ve Avrupa sanatından Orta ve Doğu Asya sanatına, Mısır sanatından Türk sanatına uzanan geniş bir yelpazeye sahip olması da, Sanat Tarihi ve Arkeoloji'nin ortak zamansal süreci kapsadığını gösterir³⁴.

Ülkemiz üniversitelerinde Sanat Tarihi'nin alt birimleri/anabilim dalları olarak Bizans Sanatı ve Türk İslam Sanatı başta olmak üzere geç Antik çağ sonrasına yönelik alanlar oldukça yaygındır. Bunda da, Anadolu ve ilişkili kültürler doğal olarak ön plandadır. Ancak, Sanat'ın tarihi tabii ki bu zaman dilimi ile sınırlı değildir. Gerçekte Sanat Tarihi, insanın ilk ortaya koyduğu sanat ürününden³⁵ (*prehistorik sanat*) modern sanata değin olan geniş zamansal dizini kapsar. Bu açıdan bakıldığında kapsam bağlamında Arkeoloji ile Sanat Tarihi'nin daha çok kesişme noktası olduğu görülmektedir. Çünkü insanoğlunun elinden çıkan her türlü sanatsal ve estetik değeri olan unsur hem Sanat Tarihçilerinin hem de arkeologların ilgi alanına girmesi gereken unsurlardır. Gögebakan'ın bu konuyla ilgili "*Sanat tarihini, insanlığın genel tarihi ile at başı götürmek bu bilimin takip ettiği bir yoldur*"³⁶ ifadesi oldukça yerindedir.

Bu anlamda, Eyice'nin, Sanat Tarihi'nin tanımını yaparken kullandığı "*kültür mirası/kültürel miras*" ifadesi dikkat çekicidir. Buna dayanarak, her iki bilim dalının en belirgin kesişme noktasının, kendilerine malzeme kabul ettikleri veri grubunun ayrılığı olduğu görülmektedir. Sanat Tarihi biliminin asıl önceliği ve odağı daha önce de belirttiğimiz gibi Arkeoloji'nin kapsamına giren malzemenin kültürel, sanatsal ve estetik değeri üzerinedir. Dolayısıyla, tarih öncesi insanın ürünü olan taş, kemik, boynuz gibi aletler üzerindeki hiçbir işlevsel değeri olmayan kazı bezekler³⁷, süs boncukları, -sanatsal kaygıyla üretilmemiş olsalar da- mağara resimleri ve ana tanrıça figürinleri de Sanat Tarihi'nin kapsamı içinde yer alır. Sanat Tarihi'nin çalışma konusu eserlerin sanatsal yönü olduğuna göre, tanımlarda vurgulanmamış bile olan, insanlık kronolojisini yaklaşık geç antik çağda -tıpkı Tarih biliminin *prehistoriya* ve *historya* dallarında olduğu gibi³⁸- ikiye bölerek paylaşmaları kabul edilebilir görünmemektedir. Sanat Tarihi'nin kapsamı, Sanat'ın kapsamıyla paralel düşünülmelidir. Bu durumda insan ürünü ilk sanat eserinden modern sanata kadar olan tüm süreç, Sanat Tarihi'nin ilgi alanı içinde değerlendirilebilir. Her iki bilim dalı da, yaklaşık on binlerce yıllık kültürel geçmişimizin tamamıyla, sadece farklı bakış açılarıyla ilgilenir. Bu sebeptendir ki, her iki bilim dalı Yüksek Öğretim Kurulu tarafından 1982 yılında "*Arkeoloji ve Sanat Tarihi*" adı altında birleştirilmiş iken, zamanla aralarındaki bakış açısı ayrılığından dolayı ayrı disiplinler olarak yollarına devam etmişlerdir.

Keşif, Değerlendirme ve Yorumlama Üzerine: Metodolojik Açıdan Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bilimleri

Arkeoloji biliminin metodunu Sevin'in şu cümlesi oldukça net biçimde özetler: "*Arkeoloji, insanların yaşamları ve kültürel yapıları konusunda temel göstergeler oldukları gerçeğinden*

³³ Uçankuş 2000, 8.

³⁴ Turani 1980.

³⁵ Güney Afrika sahillerindeki Blombos mağarasında, deniz kabuğundan yapılan boncuklarla birlikte ele geçen ve takriben MÖ. 75.000 yıllarına (Orta Paleolitik Çağ) ait olan, üzeri toprak boyalı ve kazıma geometrik desenlerle bezenmiş taş çubuk, genel olarak ilk sanat eseri olarak kabul edilir: Morris 2012, 84.

³⁶ Gögebakan 2011, 88.

³⁷ Braidwood 1995, 104-105.

³⁸ Prehistorya ve Historya alanları için ayrımı sadece kelime anlamlarından yola çıkarak aramak yeterli değildir. Burada vurgulanan Prehistorya (tarih öncesi çağlar) ve Historya (tarih çağları), sınırı yazılı çağların başlangıcı olarak kabul gören tamamen kronolojik bir ayrımdır. Ancak, her iki dalın çalışma yöntemi farksızdır: Childe 1990, 11-12. Arkeoloji ve Sanat Tarihi içinse böyle bir sınırdan bahsetmek mümkün değildir. Çünkü bu defa kronolojik sınırlama olmayıp yöntemde farklılıklar mevcuttur.

yola çıkararak, eski dönemlerden kalma her türlü maddesel kültür kalıntısını toplar, sınıflar yani kataloglar; bulunmuş durum ve koşullarını da göz önünde tutarak sonuçlara varır”³⁹.

Bununla birlikte, yöntem/metod açısından da Arkeoloji ve Sanat Tarihi bilim dallarının çok fazla kesişme ve ayrışma noktasına sahip olduğunu görmekteyiz. Bu ayrışma ve kesişmelerin iki alanda toplandığını söyleyebiliriz: eğitim alanında ve uygulama alanında.

Eğitim alanındaki duruma bakacak olursak; ülkemizdeki Arkeoloji ve Sanat Tarihi bölümlerinin ders programlarına baktığımızda ilgili bölümlerdeki akademik kadroların uzmanlık ve ilgi alanlarına bağlı bir şekillenmenin varlığı dikkati çeker. Bu aslında eksiklik gibi görülse de konuyu uzmanından öğrenebilmek adına bir yerde de kazanımdır. Bunun yanı sıra arkeolog ve sanat tarihçilerin yetiştiği bu bölümlerde eğitim şekli teorik ve görsel materyale dayalı olması açısından büyük oranda benzerdir. Bu noktada kanımızca en önemli eksiklik iki bölümün birbirini tamamlayıcı nitelikteki derslerinin olmamasıdır. Örneğin arkeoloji öğrencileri tamamlayıcı nitelikte genel sanat tarihi dersi alabilecekleri gibi sanat tarihi eğitimi alan öğrencilerin de genel arkeoloji dersleri alması onların yararına olacaktır. Bu durum beraberinde uygulama alanlarında arkeolog ve sanat tarihçilerin işine çokça yarayacaktır. Nitekim hemen hemen tüm arkeolojik çalışmalarda Orta Çağ’a ait verilerle karşılaşmaktadır. Bunlar, hem estetik hem de kültürel değerleri açısından konunun uzmanlarıncı çalışılmalıysa da, birçok kazıda Sanat Tarihi uzmanlarının bulunmayışından dolayı genel hatlarıyla da olsa Arkeoloji eğitim programı içinde erken Hıristiyanlık, Bizans, Orta Çağ vb. başlıklarla öncelikli derslere yer verilmesi gereklidir. Hatta “Avrupa Sanatı” adıyla Sanat Tarihi bölümlerinin programlarında yer alan ders de aynı şekilde Arkeoloji eğitimi için oldukça önemlidir. Nitekim, Rönesans dönemi sanatı, eski kültür ve uygarlıkların ilhamı ile oluşmuştur. Dolayısıyla, bu dönemin başta resim sanatı olmak üzere birçok alanında, Yunan ve Roma’nın paganist sanatlarından alınan ikonografilere rastlanır⁴⁰.

Diğer yandan, Sanat Tarihi eğitimi içinde bazı temel arkeoloji derslerinin olmayışı da uzun vadede ciddi bir eksiklik doğurmaktadır. Özellikle, antik çağın tasvir sanatlarıyla, mitolojisiyle ilgili yeterince bilgi sahibi olmayan bir Sanat Tarihçi, eserlerin ikonografik yorumlarında sağlıklı sonuçlara ulaşmakta güçlük çekecektir. Ülkemiz üniversitelerindeki Arkeoloji bölümlerinin sadece bir kısmının programında zorunlu veya seçmeli olarak “Sanat Tarihi”, “Erken Hıristiyanlık Sanatı”, “Bizans Sanatı”, “Avrupa Sanatı”, “Ortaçağ Anadolu Sanatı”, “Osmanlı Arkeolojisi” gibi isimlerle Sanat Tarihi odaklı derslere yer verilmiştir. Bunun yanı sıra, Sanat Tarihi bölümlerinin programlarındaki Arkeoloji içerikli derslerin nispeten daha yoğun ve çeşitli olduğu görülür (“Arkeolojiye Giriş”, “Mitoloji ve İkonografi”, “Uygarlık Tarihi”, “Kültür Tarihi”, “Prehistorik Sanat ve Kabile Sanatı”, “Anadolu Uygarlıkları”, “Tarih Öncesi Ege Sanatı”, “Arkeolojik Kazılarda Yöntem ve Belgeleme”, “Yunan-Roma Sanatı”, “Eskiçağ Mimarlığı”, “Roma Mimarlığı”, “Antik Sanat”, “Mısır Sanatı” bunlardan bazılarıdır.)

Uygulama alanına dönük önemli bir eksiklik olarak Sanat Tarihi eğitiminde arkeolojik kazı teknik ve yöntemlerine, belgeleme ve kayıt/envanter çalışmalarına yönelik teorik dersler olmayışıdır. Nitekim, ülkemizde Kültür ve Turizm Bakanlığının verdiği izinler çerçevesinde arkeologlar gibi sanat tarihçiler de kazı yapma yetkisine sahiptir ve ülkemizde birçok Sanat Tarihçi kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili olarak arkeolojik yöntemlerle kazılar yapmaktadırlar. Ancak ilgili bilim dalının eğitim programlarında buna yönelik dersler ya yok ya da yetersizdir. Sanat Tarihçiler, bu eksikliklerini kendi kişisel çabalarıyla ve katıldıkları kazılarda tecrübe kazanarak gidermeye çalışmaktadırlar.

Metodoloji konusunda Eyice’nin ifadesi, bu bölümü özetlemek için oldukça yerindedir: *“20.yy.’ın ortalarından itibaren artık anlaşılmuştur ki her iki bilim dalının çalışma sistemlerinde değişiklik yapılması ve bir arkeoloğun sanat tarihi metodlarını uygulamasını bilmesi, aynı şekilde bir sanat tarihçisinin de bir arkeolog gibi onun metodlarını uygulayabilmesi gereklidir”⁴¹.* Eyice’nin aynı yazıda

³⁹ Sevin 1995, 13.

⁴⁰ Gürler (Baskıda)

⁴¹ Eyice 2003b, 1.

verdiği Didyma Apollon tapınağı, Side antik kenti, Kubat Abat sarayı, İznik çini fırınları, Edirne sarayı örnekleri oldukça yerindedir ve günümüzde bu örnekler daha da çoğaltılabilir. Eyice'nin de değindiği, uygulama alanındaki sorunlar, özellikle de Sanat Tarihi alanında çalışanların arkeolojik metotlara vakıf olması gerekliliği, çok daha önceleri fark edilen bir durumdur. Nitekim her iki bilim dalı, ortaya çıkış ve gelişim sürecinin yanı sıra, uygulama açısından da paralel bir geçmişe sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1930'lu yıllarla birlikte başlayan ilk kazılarının her iki bilim dalını da kapsaması, aynı deneyim sürecini paylaştıklarını bir kez daha gösterir⁴².

KAYNAKÇA

- Akçaoğlu, Y., Türk Sanatı ve Tarihine Katkılarıyla Semavi Eyice, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005
Alakuş, A.O., Çok Alanlı Sanat Eğitimi, İlköğretim Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri, 2005
Altuner, H., "Türkiye'de Sanat Tarihi ve Cumhuriyetten Günümüze Sanat Tarihi Eğitimi" *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6.2, 2007, 156-167
Arsebük, G., "Dünden Bugüne Arkeoloji" *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Arkeolojisi* 3, 1983
Başar Akkaya, G., "Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk Dönemi Kültür ve Sanat Anlayışı" *Sanat ve Bilgi* 2, 2003, 1-10
Başaran, C., *Arkeolojiye Giriş*, 1998
Boorstin, D.J., *The Discoverers*, 1983
Braidwood, R.J., *Tarih Öncesi İnsan* (Çev. B. Altınok) 1995
Can, B.-M. Işık, "Erzurum Arkeoloji, Arkeoloji'nin Anadolu'daki Serüveni" *Doğudan Yükselen Işık-Arkeoloji Yazıları*, 2007, XV-XIX
Childe, G., *Tarihte Neler Oldu* (Çev. M. Tunçay - A. Şenel) 1990
Eyice, S., "Arkeoloji ve Sanat Tarihi Hakkında" *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 1, 1978, 3-5
Eyice, S., "Sanat Tarihi Eğitimi" *Sanat ve Bilgi* 1, 2003a, 1-3
Eyice, S., "Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bilimlerinin Geçerliliği" *Sanat ve Bilgi* 1, 2003b, 1-4
Göğebakan, Y., "Sanat Tarihi Öğretiminde Yöntem Karşılaştırması" *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi* 1, 2011, 87-100
Gürler, B., "Klasik Gelenek III: Antik Çağın Giriştiği Çabanın Uzatılması ya da Rönesans" *Anadolu Sanat, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sürekli Sanat ve Kültür Dergisi* (Baskıda)
Morris, I., *Dünyaya Neden Batı Hükmediyor (Şimdilik)* (Çev. G.Ç. Güven), 2012
Ökse, T., "Atatürk ve Türkiye'de Arkeolojinin Gelişmesi" *Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılına Armağan*, Kocaeli Üniversitesi, 2007, 181-192
Özdoğan, M., *50 Soruda Arkeoloji, Bilim ve Gelecek Kitaplığı*, İstanbul, 2011.
Robinson, W., *Instant Art History, From Cave Art to Pop Art*, 1995
Sevin, V., *Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı*, 1995
Tırpan, A.A., "Arkeoloji ve Cumhuriyetin 80. Yılı" *İdol* 18-19, 2003, 4-13
Turani, A., *Sanat Tarihi Ansiklopedisi*, 1980
Uçankuş, H.T., *Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi - Arkeoloji*, 2000

⁴² Ökse, 2007, 185.